

סצנה חסידית (קדיש וריקוד) מאת - בוריס לבנברג

רקע ליצירה:

המלחין בוריס לבנברג נולד ברוסיה בשנת 1950. לבנברג הוא בוגר תואר שני לקומפוזיציה באקדמיה למוזיקה של רוזטוב און-דון. בשנת 1990 הוא עלה לישראל, והוא מתגורר מאז באזור הצפון.

בין יצירותיו: יצירות לתזמורות כלי-נשיפה, שתי רביעיות מיתרים, סונטינה לפסנתר, סוויטה לכינור ופסנתר, סוויטה לצ'לו ופסנתר, כתיבה לתיאטרון, למקהלות ולפסנתר סולו. יצירותיו ועיבודיו נוגנו באוסטריה, גרמניה, רוסיה וארה"ב.

היצירה "סצנה חסידית" נכתבה במקורה לתזמורת כלי-קשת בשנת 1997 לפי הזמנת תזמורת נוער חיפה. יצירה זו הוקדשה לאביו המנוח של לבנברג לציון שנת ה-40 למותו הטרגי. היצירה בוצעה לראשונה בפסטיבל המוזיקה לתזמורות נוער בוינה-1997. מאז בוצעה היצירה פעמים רבות נוספות ע"י 13 תזמורות שונות בארץ ובעולם. לבנברג ערך ליצירה זו עיבודים רבים, וניתן למצוא בין עיבודיו גרסאות לצ'לו ותזמורת, לחליל צד ותזמורת, לאבוב ותזמורת ולרביעיית כלי קשת. בוריס לבנברג חיבר עיבוד לתזמורת סימפונית חיפה במיוחד עבור תכנית הקונצרטים לנוער.

ניתוח מבנה היצירה:

היצירה כתובה בסולם סול מינור, והיא מורכבת משני חלקים ברורים – קדיש וריקוד חסידי, אך המבנה הוא טרינארי (א – ב – א') מאחר וחלק הקדיש חוזר. חלק הקדיש הוא מלנכולי ואיטי, ולאחריו מתחילה החטיבה המרכזית של היצירה שהיא הריקוד החסידי הקופצני. על אף הטרגיות המובנת שעולה מתוך הקדיש, היצירה כולה מציגה סוג של "תמהיל יהודי" טיפוסי המערבב בצורה פרדוקסלית לעתים בין עצב לשמחה ובין שמחה לעצב.

חטיבה א' - קדיש (1-37):

היצירה נפתחת בנגינת כינור המייבב חרישית, כך שנדמה ששומעים תפילת קדיש רצייטטיבית המושרת על-ידי חזן. הכינור מנגן סולו בליווי מינימאלי, כשתנועת המלודיה מושכת כלפי מטה בתנועות של סקונדות מוגדלות רבות (מה שמגביר את "אפקט הבכיי"). החלק הראשון של הקדיש נמשך עד תיבה 23:

בסיום הקדיש, ב-4 התיבות האחרונות, חוזר הכינור לנגן את מנגינת הסולו בה הוא פתח ומיד לאחר-מכן מתחיל הריקוד (הכינור ורוב כלי התזמורת מסיימים את החטיבה בצליל רה, שמוביל לטוניקה סול בתחילת הריקוד).

חטיבה ב' - ריקוד חסידי (138-38):

המעבר בין מצבי הרוח השונים הוא מאוד דרמטי ביצירה זו. ישנו שימוש במוטיבים יהודיים אופייניים, גם במסגרת של תפילת אבל (הקדיש), אך גם במסגרת של תפילת שמחה והלל של הריקוד.

אופי היצירה הוא קופצני אך המוטיבים המרכזיים של הקדיש הטרגי נשמעים כאן היטב – סקונדות מוגדלות בירידה לצד ליווי מינימאלי ו"קמצנות" במנעד הצלילי. מבחינת המבנה, בחלק זה ישנו חלק המשמש כפזמון חוזר והוא גם הנושא הפותח. מבנה חלק זה של היצירה מזכיר את מבנה ריקוד הרונדו – a,a,b,a,c,a,a – המוטיב הפותח בריקוד הוא פריודי ובנוי מ-8 תיבות סימטריות (החוזר פעם שניה בהכפלת אוקטבות):

Handwritten notes in Hebrew above the V-ni 1 staff in measures 44-45: *ח' - חלק קטן - חלק קטן*

בתיבה 67 ישנו **מעבר ל-B**, שהוא חלק בעל אופי מעברי וללא מנגינה ברורה לאוזן בשל השימוש בפיציקטו לאורך כל אורכו. עם זאת, העליות והירידות המלודיות מוסיפות להיות בעלות "אופי יהודי" עם סקונדות מוגדלות. בתיבה 85 – **חוזר פזמון A** המוכר והידוע אך הוא חוזר רק פעם אחת (8 תיבות בלבד). **חלק C** אף הוא בעל אופי מעברי, ללא מנגינה ברורה לאוזן, אך גם עם אותם "אפקטים" צליליים – הפעם נגינה של סקונדות מוגדלות בעליה וירידה באופן קפריזי, במשיכות קשת ארוכות ובסולם אחר לחלוטין. בתיבה 110 מופיע **ה-A** **האחרון**, ובתומו, עם הגעה לפורטיסימו, ישנו שקט מוחלט למשך תיבה שלמה ואז – חזרה לחלק הקדיש.

חטיבה א' - חזרה לקדיש (139-177):

ישנה חזרה לטטרקורד בירידה שמופיע בראשית היצירה על-ידי הכינור בנגינת סולו (ראו מעלה). הפעם כלל התזמורת מנגנת את המלודיה של הסקונדה המוגדלת בירידה שכה בולטת לאוזן. לאחר 12 תיבות (בתיבה 151) מופיע המוטיב השני של הקדיש (זה שגם הופיע בראשית היצירה), ועל אף התזמור השונה, עדיין ניתן לשמוע את אותה מלודיה ששמענו בפתיחה באופן מדויק (ובאותו הסולם). לשם סגירת מעגל היצירה – המלחין מותיר אותנו עם הכינור המייבב הסולני בתיבות האחרונות של היצירה עם צלילים מתמשכים ובליווי של "שטיח הרמוני" תומך. היצירה נמוגה ונעלמת תוך ירידה הדרגתית לדינמיקה אפסית.

פעילויות:

האזנה:

בדומה לשאר היצירות בתכנית, המבוססות על תימות עממיות וריקודיות, גם ביצירה זו ניתן לזהות מבנים ברורים, סימטרייה ופשטות מלודית כ"הזמנה" לריקוד (כמובן שבמקרה של יצירה זו הכוונה היא לחלק השני). את מרבית זמן העבודה על יצירה זו כדאי להקדיש לחלק השני – חלק הריקוד. עם זאת, עדיין כדאי לעבוד על היצירה כמכלול שלם, מאחר ומתקיים בה הגיון מוזיקאלי פנימי שחבל לפספס עת היא נלמדת. יש האומרים שרעיון **הגעגוע** בא לידי ביטוי במוזיקה היהודית בכל יצירה, שמחה או עצובה, ונדמה שניתן לזהות זאת בבירור גם ביצירה זו (במיוחד שהיא הוקדשה, כנראה בגעגוע, לאביו המנוח של המלחין).

ליצירה שלושה חלקים ברורים – קדיש – ריקוד חסידי – קדיש. כדאי **להצביע על מבנה היצירה** בפני התלמידים, ולנסות "לשאוב" מהם מתי מתחילה ומסתיימת כל חטיבה. מה מאפיין כל חטיבה? מה דומה? מה שונה? מכנה משותף ברור הוא השימוש בסקונדה מוגדלת, וניתן להזכיר את נושא המינור ההרמוני שנשמע ביצירה זו היטב על כל חלקיה.

פעילות בדיון:

הבהרת מושגים: מהו קדיש?

חלק חשוב ומרכזי בתפילה היהודית, והוא בא מהמילה "קדושה". עיקרו של הקדיש הוא בקשה להתגדלות ולהתקדשות שמו הגדול ומלכותו של בורא עולם, וקירוב הגאולה וביאת המשיח. הקדיש נאמר בשפה הארמית. הקדיש נאמר בכל תפילה כמה פעמים על ידי שליח ציבור, כמו כן, הוא נאמר על אנשים שנפטרו על ידי קרוביהם או אחרים. בהקשר לאדם שנפטר, הוא נאמר בכל תפילה במשך שנה לאחר המוות ובכל אזכרה למת. ההסבר לאמירת קדיש בסמיכות לפטירה של אדם, מוסבר כתפילה לעילוי נשמת הנפטר.

חלק הקדיש ביצירה זו הוקדש לאביו המנוח של המלחין, ואפשר לספר לתלמידים שיצירה זו נכתבה לזכרו. לבנברג חיבר חטיבה שלמה שבה ניתן לשמוע מנגינת אבל חרישי לצד בכי קורע לב המתבטא במלודיה דרמטית ומיבבת.

מהו ריקוד חסידי ומיהו החסיד?

מקורו של הריקוד החסידי הוא בהתפתחותה של התנועה החסידית שהוקמה באוקראינה במאה 18. הרעיון הכללי של תנועה זו היא שיש לעבוד את השם באהבה ובשמחה, תוך הפלת המחיצות השכליות שאפיינו את דמות היהודי החכם דאז. ריקוד החסידים, אם כן, במשמעותו הקבלית הוא סוג של תפילה קדושה המקרבת את המרקד/מתפלל לבורא עולם. בראייה כוללת של יצירה זו – הקדיש והריקוד אחד הם, מאחר והם מהווים שני צדדים של אותו מטבע – קדיש/ קידוש / קדושה /הקדשה וגעגועים. אפשר בנוסף ליצירה זו **להשמיע שירים חסידיים נוספים** ולהדגים את התנועות הטיפוסיות של ריקוד החסידים.

פעילות בתנועה

בדיסק ניתן למצוא הקלטה של "הורה חדרה", ריקוד מסורתי פשוט וחביב. להלן הוראות הריקוד, אך באתר יו-טיוב ישנם מספר מדריכי ריקודי עם המדגימים את הריקוד בפשטות.

חלק א' – צועדים על קו המעגל. 4 צעדי הליכה ואז עקב לפנים ולאחור – חוזר 4 פעמים.
חלק ב' – כניסה למעגל ב-4 צעדים (אגודלים תחת בית השחי), עקב ימין פעמים (וידים באוויר בתנועה חסידית). יציאה מהמעגל ב-4 צעדים ועקב שמאל. חוזרים על כך פעמיים.
חלק ג' – על קו המעגל- ימין פתח, שמאל בשיכול מאחוריו, ימין פתח, שמאל סוגר. שמאל פתח, ימין בשיכול מאחוריו, שמאל פתח, ימין סוגר. ימין פתח- שמאל סוגר. שמאל פתח- ימין סוגר. סיבוב ימינה. כל החלק חוזר פעם שניה, רק עושים אותו לכיוון שמאל, ומסיימים בסיבוב שמאלה.

פעילות בתנועה ל"ריקוד חסידי" (חלק ב' של היצירה) – ריקוד במעגל

עתה, על בסיס תנועות הורה חדרה אפשר ללמד ריקוד ברוח זו בהתאם ליצירה הנלמדת. מתוך יצירתו של לבנברג ניתן למצוא רק את חלק הריקוד החסידי לצורך תרגול הריקוד. כדאי מאוד לבצע פעילות של ריקוד מעגלי כדי להמחיש את רוחו של הריקוד במקורו:

חלק א' - הליכה על קו המעגל אחד אחרי השני. מתחילים בימין, וצועדים ארבעה צעדים קדימה. בדומה להורה חדרה, אחרי 4 צעדים עקב ימין קדימה ואחור פעמיים וממשיכים ללכת. כשהמנגינה חוזרת פעם שניה מחליפים את כיוון ההליכה של המעגל.

מעבר – שמאל פתח ימין סגור פעמיים, סיבוב לכיוון ימין וממשיכים לצעוד מרגל ימין.

חלק א' - חוזר.

חלק ב' (פיציקטו) - מחכים תיבה (סופרים 4) שתתחיל מנגינת הפיציקטו ונכנסים ב-8 צעדים קטנטנים לתוך המעגל עם תנועות חסידיות בידיים. יוצאים באותה צורה וחוזר חלילה.

חלק א' - חוזר. במקום לצעוד (לשם הגיוון, אם רוצים, אפשר להישאר על קו המעגל בתנועות קלות עם הרגליים או תנועות חסידיות למיניהן).

חלק ג' - מתיישבים על הברכיים בפנייה לתוך המעגל (או נותרים לעמוד) – ובתנועות ידיים גדולות, בהתאם למשפט המוזיקאלי שחוזר 4 פעמים מתחילים מלמטה עד למעלה.

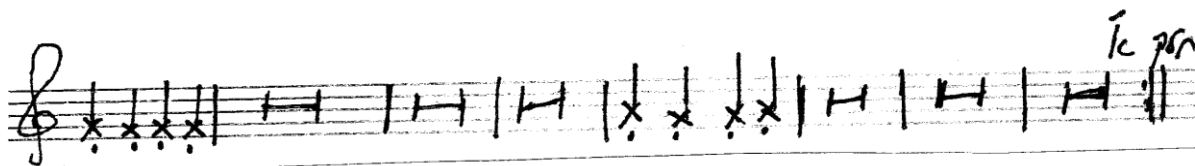
חלק א' - חוזר, ניתן לבצע בדילוגים.

מעבר

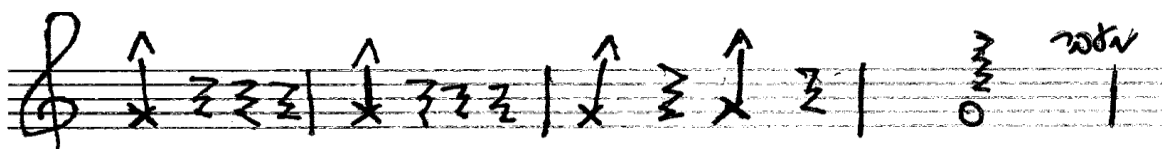
חלק א' אחרון - בסוף עצירה פתאומית.

כפי שידוע כבר, חלק הריקוד מורכב מפזמון חוזר. ניתן כמובן לקיים **חידון** כמה פעמים הנושא הראשי חוזר, או לבדוק כמה חלקים נוספים נשמעים שהם אינם הנושא הראשי. בכל מקרה, **ניתן לתרגל האזנה באמצעות תנועה בישיבה ובאופן אישי**, וזאת בהתאם להצעת המקצב:

בחלק א' - נבקש מהילדים להכין שתי אצבעות בכל יד ולתרגל את המקצב הבא:

במעבר - (בתיבה האחרונה זהו טרמולו שניתן לתופף על השולחן):

בחלק ב' וג': בחלק ב' ניתן לעשות תנועות של פיציקטו או של ריקוד חסידי (כפות ידיים לאוויר), ובחלק ג' – תנועות גדולות (בדומה להצעת ריקוד המעגל). חשוב לכתוב על הלוח את סדר הופעת הנושאים, על מנת שהמעקב אחר הנושאים יהיה פשוט.

תזמור:

ניתן להשתמש בהצעות המקצב לעיל על-מנת לתזמר את היצירה עם כלי-נקישה למיניהם, אך גם אפשר לשכלל את הפעילות. ניתן להדגיש את המבנה של הריקוד באמצעות חלוקת שלושה סוגים של כלי נקישה:

קבוצה א' - מקצב חלק זה (בהתאם לכתוב בדף הקודם). אפשרי בתופים, בתיבות, בשלישים וכי'

קבוצה ב' - כלי נקישה עדין בעל קול חלש (בייבי מרקס, פעמוני-יד). התפקיד הוא נגינת פעמה בהתאם לפיציקטו.

קבוצה ג' - כלי נקישה חזקים יותר עם צליל מתמשך (מרקס גדולים, תופי מרים מצלצלים וכדומה). התפקיד יהיה נגינה חופשית לאורך כל חלק זה.

המעבר שמופיע בחלק א' ינוגן על-ידי כולם בהתאם לדגשי המקצב הרשומים בדף הקודם (אפשר גם שהא' האחרון ינוגן בידי כולם).

לאחר תרגול כל קבוצה בנפרד, בהתאם לתפקיד שלה, אפשר לנגן עם ההקלטה.

ניתן **להזכיר לתלמידים את היצירה של באך** שהיא גם בצורת רונדו, ואף להיזכר ביצירות נוספות שיש להן מבנה של רונדו.

נגינה בחליליות ומטלפונים:

מצורפת בדיסק רצועת תרגול עבור יצירה זו ומוקלט בה חלק א' + המעבר. ניתן לשמוע בה ליווי פסנתר בסולם לה מינור (אפשר לשאול את התלמידים איזה צליל בסולם לה מינור הופך אותו למינור הרמוני), כך שיהיה נוח לנגינה. תפקיד המטלפונים מודגש בקו קטן בתווים:

לבסוף, אם רקדתם את הורה חדרה, אז גם אפשר לנגן. מצורף בדיסק ליווי פסנתר להורה חדרה, והנה גם התווים (רה מינור):

